

УДК 316.774:02

Застосування інформаційних технологій у бібліотечній сфері

*Тетяна Дурсева,
викладач кафедри
бібліотекознавства та
соціальних комунікацій,
аспірантка ХДАК*

Розглянуто методологічні питання дослідження технологій інформаційного суспільства в бібліотечно-інформаційній сфері. Обґрунтовуються методологічні підходи до питання впровадження технологій інформаційного суспільства в бібліотечну практику та освіту.

Подальша інформатизація суспільства і розширення сфери застосування інформаційних технологій (ІТ) у бібліотечній практиці в сучасних умовах спричиняє виникнення нових видів і форм суспільної діяльності. Еволюційне розгортання цих процесів, місце бібліотек у соціально-комунікаційній структурі суспільства, завдання по входженню до його інформаційної інфраструктури через освоєння технологій інформаційного суспільства (ТІС) добре простежуються у працях провідних бібліотекознавців. Але проблематику застосування ТІС у бібліотечній сфері діяльності не можна вважати вирішеною. Завдання розроблення стратегій бібліотечної діяльності в новій соціально-культурній ситуації, зумовленій інформатизацією та факторами, що її супроводжують, вирішуються різними шляхами. Перший — розроблення національно-державних концепцій бібліотек; другий — створення регіональних, міжвідомчих концепцій; третій — формування техніко-технологічних, організаційних моделей автоматизації бібліотечних процесів та мережевої інтеграції бібліотек до світового інформаційного простору [3, с. 112—113].

Аналіз досліджень дає підстави стверджувати: незважаючи на те, що окремі аспекти проблеми достатньо розроблені, існує певний досвід їх наукового осмислення, відсутні праці, у яких адаптація ТІС у бібліотечну сферу розглядається системно. Виникає потреба їхнього системного аналізу як з точки зору бібліотечної практики, так і у сфері підготовки фахівців до роботи в умовах створення інформаційно-технологічних комплексів.

Мета статті — дослідити методологічну базу впровадження ТІС у практику бібліотек та професійної бібліотечної освіти.

Провідними бібліотекознавцями досить детально розроблено стан і визначено основні стратегічні засади розвитку технологізації бібліотечної сфери. Основу склали фундаментальні праці таких вчених, як В. Бабич, І. Давидова, В. Ільганаєва, Л. Костенко, Н. Кушнарченко, Н. Пасмор, І. Пилко, М. Сенченко, М. Слободяник, А. Соколов, А. Соляник, А. Чачко, Я. Шрайберг. У роботах цих авторів висвітлюються проблеми комп'ютеризації та інформатизації бібліотечної сфери, розвиток і функціонування електронних бібліотек, використання Інтернету та ін. [1—10].

Бібліотечна сфера як соціальний інститут має свої особливості й використовує ТІС, що значно прискорюють і

поліпшують ефективність роботи бібліотек щодо задоволення інформаційних потреб користувачів.

Якщо розглядати ТІС як підсистему соціальних технологій, можна визначити, що це — цілісна система, яка функціонує в єдиному інформаційному просторі завдяки узгодженій роботі всіх її компонентів. Реалізація системи та її розгортання у часі забезпечує динаміку їхнього розвитку, модифікацію, реструктуризацію, приєднання нових компонентів до системи та її модернізацію. До складу ТІС входять інформаційно-комп'ютерні, інформаційно-аналітичні, управлінські, освітні, інтелектуальні технології. Основними технологіями інформаційного суспільства є інформаційні, що являють собою сукупність дій щодо здійснення інформаційних процесів, які перетворюють первісне (вихідне) знання на знання похідне (вторинне).

Вплив освітніх технологій на функціонування бібліотечно-соціального інституту розглянуто науковцями: Н. Кушнарченко, А. Соляник, Л. Філіповою та іншими. Основні аспекти використання управлінських технологій у бібліотечно-інформаційному середовищі представлено у працях В. Ільганаєвої, І. Давидової, М. Слободяника. Питання впровадження та використання інформаційних технологій у бібліотечній сфері — предмет розгляду Л. Альошина, А. Арзуханова, Н. Гендіної, Л. Костенка, Т. Павлуші, І. Пилко, Я. Шрайберга та інших.

У результаті аналізу літератури виявлено, що ТІС не стали спеціальним об'єктом бібліотекознавчих досліджень. Головна увага приділяється автоматизації та, в останні роки, технологіям мережевої взаємодії бібліотек, технічним і технологічним можливостям інтеграції до глобальних інформаційних мереж та систем, технологіям книгорозповсюдження, збереження електронних ресурсів.

Також виявлено, що існує істотний розрив між розвитком ТІС, можливостями їхнього використання у бібліотечній практиці і рівнем відображення цих явищ у системі бібліотечної освіти та її організації. Таким чином, посилення інформатизації бібліотечної діяльності завдяки розвитку ТІС, з одного боку, — невідповідність теоретичних положень потребам практики і рівню розгортання сутнісних функцій бібліотек як суб'єкта інформатизації, з іншого — зумовлюють необхідність подальшого дослідження ТІС як чинника та об'єкта бібліотекознавчих досліджень, що встановлюють взаємозв'язок розвитку ТІС і змін у бібліотечно-інформаційній діяльності та освіті.

У результаті вивчення документального потоку з означеної тематики можна зробити висновок, що системне уявлення про ТІС ще тільки формується й обумовлюється загальною технологізацією суспільної діяльності. Має місце лише фрагментарність уявлень про систему ТІС. Переважне освоєння ІТ необхідно розглядати вже як базу інтеграції до системно-мережевої організації соціальних комунікацій.

Бібліотеки знаходяться на етапі освоєння ІТ. У бібліотечній освіті превалює вивчення використання тільки ІТ, відсутнє системне подання матеріалу про систему ТІС, що розходиться з цивілізаційним рівнем реалізації соціально-комунікаційних функцій бібліотек. У цій ситуації зберігається небезпека пролонгації відставання в динаміці освоєння ТІС і відповідності стратегіям інформатизації в бібліотечно-інформаційній сфері України.

Саме тому виявлення основних засад діяльності та функцій сучасних бібліотек стало нагальною необхідністю на шляху розуміння специфіки впровадження нової інформаційної технології в бібліотечну діяльність та освіту. При вирішенні означеного завдання значну роль відіграли на працювання В. Ільганаєвої, М. Слободяника, Л. Петрової,

Т. Павлуші, Т. Соколової, котрі різнобічно досліджують відмінні ознаки функціонування бібліотечних закладів у сучасних умовах.

Проблема застосування ТІС у бібліотечній сфері діяльності є багатогранною, тому варто розглядати її через різні аспекти: філософський, економічний, соціальний, науково-технічний, культурний, етичний, психологічний, педагогічний тощо.

Для дослідження тенденцій впливу нових технологій і засобів інформаційного обміну на "внутрішню" організацію бібліотеки — її структуру й функції, щоб вона могла відповідним чином виконувати свою соціальну роль, а також для вивчення шляхів реалізації традиційних функцій у нових умовах або, можливо, нових функцій — тобто нових комунікаційних каналів і діяльності — необхідно використати структурно-функціональний підхід, а основними аналізованими категоріями знову мають стати структура й функції (або комунікаційні канали й діяльність).

Структурно-функціональний підхід уможливує вивчення розділення завдань глобального інформаційного процесу в системі соціальних комунікацій через реорганізацію їхньої діяльності на базі ТІС.

Розвиток і використання ТІС призвело до того, що в коло сучасних наукових проблем, досліджуваних бібліотекознавством, увійшли питання, пов'язані з осмисленням реакції сучасної бібліотеки на нове інформаційне середовище. Інформаційна складова цивілізаційного процесу розвитку сучасного суспільства по-новому поставила проблеми бібліотечної діяльності та бібліотечної професії. Всього попередній досвід книгозбірень, причини їхніх еволюцій та криз, структура бібліотечної сфери, сучасний стан і рівень розвитку, а також і рівень наукового пізнання цієї сфери людської діяльності дає змогу перейти від аналізу окремих аспектів, формування вузьких теорій, їхнє виокремлення, пошуку різниці від інших близьких сфер до конструктивного теоретичного синтезу на основах нових уявлень.

Такою синтезуючою основою став соціокомунікативний підхід. Визнання соціально-комунікативної природи бібліотечної діяльності споріднює її з діяльністю у близьких сферах: архівній, музейній, інформаційній, книговидавничій, освітній та ін., до того ж не лише на рівні феноменології, як досі розглядалося, або технології, як це стало робитися під впливом бурхливого розвитку техніки інформатизації. На сучасному етапі роль соціально-комунікаційної методології у визначенні перспектив розвитку бібліотечної сфери діяльності суттєво зросла з огляду на затвердження в Україні нового наукового напрямку.

Соціально-комунікаційний підхід до явищ і фактів не новий, є вже й позитивні результати використання практичного функціонування і розвитку бібліотечно-інформаційної сфери. Методи дослідження стають дедалі різноманітнішими, відкриваються нові аспекти діяльності бібліотек, що є свідченням того, що соціально-комунікативна наука розвивається, хоча й не без ускладнень.

Методологія, запропонована нею, підкреслює вирішальне значення свідомості людини, зокрема в професійній діяльності. Це положення впливає із загально-соціологічного закону зростання ролі суб'єктивного фактора в історії розвитку суспільства відповідно соціального прогресу [5]. Соціально-комунікаційну парадигму в бібліотекознавстві вперше визначено В. Ільганаєвою, яка поєднала попередні концепції в єдину. Нині ми спостерігаємо розгортання соціально-комунікативних аспектів у дослідженнях бібліотечно-інформаційних феноменів.

Трансформація суспільства, що пов'язана з його інформатизацією, зумовлює відповідні зміни в його підсистемах. Засобом досягнення цілей і розв'язання завдань інформатизації сфери бібліотечної діяльності є системна інтеграція ТІС у різних предметних галузях соціальних комунікацій, в яких вони реалізуються. Сучасні зміни в бібліотечній діяльності знаходять своє відображення і в системі підготовки фахівців, зокрема бібліотечно-інформаційного спрямування, відповідно до діалектичного положення про співвідношення цілого і частини, згідно з яким частини цілісної системи

відображають природу цілого і здобувають специфічні для нього властивості.

В умовах розвитку новітніх ІТ у сучасних соціокультурних умовах з'явилась додаткова предметна діяльність — створення та застосування ТІС у галузі бібліотечної справи. Доцільність звернення до теоретичного підґрунтя попередніх бібліотекознавчих досліджень впровадження ТІС пояснюється потребою забезпечити відповідне сучасному соціально-комунікаційному рівню функціонування бібліотек, який поєднує технології впливу на документ, інформацію, знання.

Рівень технологізації бібліотечного соціального інституту безпосередньо залежить насамперед від ролі, яка відводиться бібліотекам суспільством. Його вимоги до бібліотечних закладів завжди формувалися під впливом конкретно-історичних умов. Отже, вплив зовнішнього середовища є головною рушійною силою їхньої трансформації. Це зумовило необхідність виявлення основних трансформаційних процесів, що відбуваються у світі. Цьому сприяли праці В. Ільганаєвої, А. Соколова та інших дослідників, котрі різноаспектно аналізують інформатизацію суспільних відносин на сучасному етапі розвитку суспільства. Згідно із Законом України "Про національну програму інформатизації" [2], інформатизація визначається, як сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та ІТ, які базуються на застосуванні сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки. Тобто суттю інформатизації є поліпшення засобів і способів організації та використання інформації, якщо точніше — документованої інформації, оскільки саме вона є головним засобом збереження соціального досвіду людства. Це можливо лише за умови адаптування закладів інформаційної сфери до сучасних умов. Саме тому під впливом інформатизації кардинально змінюються уявлення про бібліотеку (лідера інформаційної сфери), метою якої стає не стільки збирання і зберігання документованої інформації, як було раніше, а надання до неї доступу незалежно від місцезнаходження користувача — трансформується концепція бібліотечних закладів від володіння документами до надання доступу до них.

Орієнтація діяльності у бібліотечній сфері на використання сучасних соціально-інформаційних технологій, синонімом яких є ТІС, відбувається в умовах прискорення процесів розподілу праці в інформаційній діяльності. Цим й обумовлена необхідність зміни концепції змістовних блоків підготовки бібліотечно-інформаційних спеціалістів, тобто зростає орієнтація на їхню практично-технологічну підготовку, яка, насамперед, передбачає володіння сучасними "м'якими" поліфункціональними технологіями на базі застосування комп'ютерної техніки.

Необхідним елементом пізнання в усіх сферах людської діяльності став системний підхід. Використання його в бібліотекознавстві обумовлено рівнем розвитку об'єкта — БСІ та зв'язками останнього з іншими об'єктами (системою соціальних комунікацій та ін.). Основною вимогою застосування системного підходу є необхідність проведення комплексного дослідження складних об'єктів у сукупності з параметрами зовнішнього середовища, в яке вбудована ця система. Об'єкт цього дослідження — ТІС, що розглядаються як система з урахуванням взаємозв'язків з її метасистемами: засобами бібліотечної діяльності, освіти, соціальних комунікацій та ін. До загальних характеристик системи відносять цілісність, структурність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, ієрархічність, цілеспрямованість та ін. Отже, орієнтація на системний підхід (структуру, взаємозв'язки елементів, їхнє функціонування, динаміку системи, сутність, особливості та ін.), що застосовується на різних етапах дослідження, дає змогу вивчити процес адаптації ТІС в умовах інформатизації вищої освіти. Системність забезпечує усвідомлення розвитку ТІС під впливом конкретно-історичних, соціокультурних факторів на систему соціальних комунікацій.

Стає поширеним погляд на бібліотеку як на заклад, що моделює розширення знань, прискорює історичний прогрес доступними на сьогодні засобами. Вони відбивають поглиблення знань, зберігаючи записи історії. Реалізуються ці напрями досліджень у межах інформаційного підходу. Його методологія базується на категорії "інформація". ТІС поєднують об'єкти, дії, правила опрацювання інформації в індивідуальній та масовій виробничій діяльності, їх можна розглядати в концептуальному плані як методологічний базис формалізації, аналізу та синтезу знань, а в технологічному — як інструмент підвищення інтелектуальних можливостей людини. Саме ТІС дають можливість перекинути міст між гуманітарними та природничими дисциплінами, здійснити інтеграцію різних галузей знань, духовного світу та матеріального виробництва [8].

Інформатизація різних галузей життєдіяльності суспільства впливає на внутрішні та зовнішні фактори культури, інформаційну культуру особистості і держави. Оновлення професійно світоглядних конструктів продиктовано загальним процесом нарощення динамізму змін у суспільно-економічному та політичному житті. Зміни охоплюють усі галузі діяльності та життя людини і суспільства, підвищується роль інновацій, інноваційної діяльності, інноваційних технологій.

Оскільки технології інформаційного суспільства не можуть бути розглянуті тільки стосовно бібліотечно-інформаційної діяльності, ізольовано від соціально-інформаційного рівня суспільства, застосовується соціокультурний підхід, що виявляє історично сформовані та стійкі соціально-ціннісні структури, які задають об'єктивні межі для трансформації суспільства. Отже, його використання уможливує вивчення історії виникнення та розвитку ТІС у взаємозв'язку з соціально-культурними факторами, що впливають на рівень розвитку соціальних комунікацій. Історичний аспект дослідження підкріплено дотриманням діалектичного принципу теоретичного пізнання, що дає змогу адекватно відтворити історію ТІС від первісних до сучасних форм завдяки історико-логічному методу.

Таким чином, підсумовуючи методологічні засади дослідження використання ТІС у бібліотечно-інформаційній сфері, можна дійти висновку, що тільки в єдності багатьох

підходів можна визначити засади інтеграції ТІС до інформаційного середовища сучасної бібліотечної практики та освіти. Невід'ємною умовою цього є узагальнюючий синтез всього емпіричного та аналітичного матеріалу

Визначення методологічної бази уможливує формування напрямів подальших досліджень: змістовне наповнення ТІС та основні тенденції їхнього використання у бібліотечно-інформаційній освіті і сфері діяльності; співвідношення ТІС, автоматизовані бібліотечні технології та технологічна база підготовки бібліотечних фахівців.

Список використаної літератури

1. Давидова І. О. Бібліотечне виробництво в інформаційному суспільстві : монографія / І. О. Давидова. — Х. : ХДАК, 2005. — 295 с.
2. Про національну програму інформатизації: Закон України № 74/98-ВР від 4 лют. 1998 // Відом. Верховної Ради України. — 1998. — № 27—28. — С. 482—509.
3. Ільганасва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку / В. О. Ільганасва. — К. : Ред. журн. "Бібл. вісн.", 1996. — 256 с.
4. Ільганасва В. О. Бібліотечний фактор у становленні інформаційного суспільства: підсумки та завдання бібліотечної освіти 90-х рр. ХХ ст. — поч. ХХІ ст. / В. О. Ільганасва // Вісн. ХДАК. — 2004. — Вип. 14. — С. 105—116.
5. Костенко Л. Й. Бібліотека інформаційного суспільства / Л. Й. Костенко, М. Б. Сорока // Бібл. вісн. — 2002. — № 3. — С. 33—38.
6. Образцов П. И. Методы и методология психолого-педагогического исследования / И. П. Образцов. — СПб. : Питер, 2004. — 268 с. : ил.
7. Петрова Л. Бібліотека в умовах суспільно-економічних змін / Л. Петрова. — К. : [б. в.], 2003. — 301 с.
8. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник. — К. : Ред. журн. "Бібл. вісн.", 1995. — 268 с.
9. Сурмин Ю. П. Теория социальных технологий : учеб. пособие / Ю. П. Сурмин, М. В. Туленков. — К. : МАУП, 2004. — 608 с. : ил.
10. Чачко А. С. Развивающаяся библиотека в информационном обществе : науч.-метод. пособие / А. С. Чачко. — М. : Либерия, 2004. — 88 с.
11. Филиппова Л. Я. Инновационные технологии в условиях реформирования высшей школы / Л. Я. Филиппова // Информационно-культурологична та мистецька освіта (консенсус, партнерство, стандарти) в контексті Болонського процесу : матеріали наук.-практ. конф., 13—14 груд. 2005 р. / Харків. держ. акад. культури ; під ред. В. М. Шейка, М. В. Дяченка, С. В. Сищенко. — Х. : ХДАК, 2005. — С. 245—246.

ПІДГОТОВКА КАДРІВ

УДК 378:002-051

Професійні компетенції фахівців з документальних комунікацій: освітній аспект

Людмила Філіпова,
доктор педагогічних наук,
професор, декан факультету
документознавства та
інформаційної діяльності
ХДАК

Розглядається зміст та значення професійних компетенцій фахівців спеціальності (напрям) "Документознавство та інформаційна діяльність" у контексті компетентніс-

ного підходу до освітнього процесу з урахуванням міжнародного освітнього досвіду. Визначаються та обґрунтовуються пріоритетні спеціалізовано-професійні компетенції.

Професійні якості фахівця будь-якої галузі обумовлюються комплексом знань, умінь та навичок, отриманих у відповідному вищому навчальному закладі. Саме спроможність реалізувати їх на сучасному ринку праці оцінюють у першу чергу роботодавці, зважаючи на такі здібності в прикладному, бізнесовому, психологічному та інших аспектах.

Зазначимо, що поняття "компетенція", "компетентність", "професійна компетентність" досліджувалося багато років на основі аналізу різних підходів у психолого-педагогічній літературі, внаслідок чого науковцями встановлені певні визначення цих понять. Згідно з популярною в Інтернеті енциклопедією, компетенція тлумачиться, як особистісна спроможність фахівця вирішувати певний клас професійних завдань; як формально описані вимоги до особис-